

حسن رضائی هفتاژ
دانشجوی دکترای علوم قرآن و حدیث

پیش گفتار

تعالیم هدایت بخش قرآن - که چون شمعی فروزان فرا روی انسان هاست - از صدر اسلام تا کنون، مورد توجه محققان علوم قرآنی قرار گرفته است. آنان، حاصل پژوهش ها و تدبر خود در این کتاب آسمانی را در قالب کتاب ها و دایرة المعارف ها به جهان علم عرضه کرده اند. از جمله آن ها دایرة المعارف قرآن است که سه جلد آن تا کنون از سوی انتشارات بریل، در شهر لیدن (هلند) چاپ شده است. سرویراستار و پایه گذار این دایرة المعارف، خانم جین دمن استاد تاریخ و ادبیات دانشگاه جرج تاون آمریکاست. وی می گوید هدف از تألیف دایرة المعارف یاد شده، ارائه مجموعه گسترده ای از پژوهش های قرآنی برای متخصصان است. از نویسندگان معروفی که در دایرة المعارف قرآن دارای مقاله هستند می توان به آندرو ریپین، از دانشگاه ویکتوریا (کانادا) و نصر حامد ابوزید، قرآن پژوه مشهور مصری، از دانشگاه لیدن (هلند) اشاره کرد.

بررسی مقالات دایرة المعارف بالا، نشان می دهد که هیئت تحریریه آن سعی نموده اند، تا حد امکان موضوعات تازه ای را - که به نوعی با قرآن مرتبط است - مطرح کرده و در شرح و بسط آن، مطالبی را به رشته تحریر در آورند. از جمله

آن‌ها مقاله رایانه‌ها و قرآن بوده که ترجمه آن، در این نوشتار ارائه خواهد شد. امید است ترجمه این گونه آثار، گامی باشد در جهت آشنایی با تحقیقات قرآن پژوهان و اسلام‌شناسان غربی.

رایانه‌ها و قرآن

نسخه‌های الکترونیکی قرآن، بیش‌تر در دو شکل اصلی زیر وجود دارند: نسخه‌های عرضه شده چند رسانه‌ای قرآن، روی لوح‌های فشرده (CD-Romها)، و نیز بر روی اینترنت، به ویژه روی شبکه جهانی وب (W.W.W). هر یک از این دو شکل، ویژگی‌های خاص خود را داشته و به همین دلیل، به طور جداگانه بررسی خواهند شد. نسخه‌های دیجیتال قرآن، امکانات جدیدی را برای تحلیل متن قرآن، با کمک رایانه فراهم می‌کند که تا کنون، نسبتاً ناشناخته مانده است. تهیه نسخه‌های الکترونیکی از قرآن، به لحاظ فنی، دشوارتر از تهیه نسخه‌های الکترونیکی از دیگر متن‌ها نیست، زیرا، الفبای عربی از استانداردهای کد گذاری اصلی چندی برخوردار است که عبارتند از: ASMD۴۴۹، ISO۸۸۵۹-۶ و UNICODE. فقط کافی است صفحات قرآن اسکن شده و به صورت تصویر، نگهداری گردد، یا پس از اسکن صفحات، آن‌ها را بر حسب یکی از استانداردهای یادشده و با استفاده از نرم‌افزار «شناساگر علائم نوری» (OCR) کد گذاری کرد.

در حال حاضر، بسیاری از این گونه نسخه‌های الکترونیکی قرآن موجود بوده و بیش‌تر ترجمه‌های مهم قرآن نیز کد گذاری شده‌اند. باید توجه داشت که دیجیتال کردن قرآن، از لحاظ دینی، هیچ گونه مشکل مهمی را به بار نمی‌آورد. اهمیت قرائت و کتابت قرآن، نشان می‌دهد که مسلمانان، عرضه قرآن در رسانه‌های گوناگون را می‌پذیرند و حتی مقدمات قرائت، همانند «تَعَوُّدُ» (پناه بردن به خداوند، پیش از خواندن قرآن) را می‌توان به گونه دیجیتال به متن اضافه نمود.

نسخه‌های چند رسانه‌ای قرآن، روی CD-ROM

ظرفیت ذخیره کردن لوح‌های فشرده، نه فقط امکان نگهداری الکترونیکی قرآن، در یک قالب نسبتاً ارزان و قابل حمل را فراهم می‌آورد، بلکه، عرضه قرآن در یک قالب چند

رسانه‌ای را امکان‌پذیر می‌سازد. توصیف زیر، بر پایه‌ی چند رسانه‌ای متداول و رایج قرار دارد که در یک یا چند CD-ROM جای گرفته‌اند. ویژگی‌های مشترک این نسخه‌ها عبارتند از: متن کامل صداگذاری شده قرآن، تلفظ‌نگاری برای تسهیل تلفظ و بالغ بر سه ترجمه انگلیسی قرآن که ترجمه‌های عبدالله یوسف علی، مارمادوک ام. پیکتال و محمد شاکر، از همه مشهورترند. قابلیت نمایش همزمان ترجمه‌های بالا در کنار متن عربی، کار مقایسه‌ای ترجمه‌ها را آسان می‌کند.

در یکی از این نسخه‌های الکترونیکی قرآن، ترجمه‌های فرانسوی، اسپانیایی، آلمانی، ترکی، اندونزیایی، چینی و اردویی قرآن، به همراه یک تفسیر عربی نیز عرضه شده است. در یک نسخه دیگر، شماری از کتاب‌های مرجع در کنار قرآن قرار داده شده که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: ترجمه‌های انگلیسی بخش‌های برگزیده‌ای از کتاب «مَوَاطَّأ» مالک بن انس (وفات ۱۷۹ قمری / ۷۹۶ میلادی)، کتاب صحیح بخاری (وفات ۲۵۶ / ۸۷۰) و آن دسته از احادیثی که به اعتقاد مسلمانان، بیان‌کننده مفاهیم سخنان خداوند (حدیث قدسی) در قالب الفاظ پیامبر است. افزون بر این، نسخه یادشده، شامل نسخه‌های خلاصه شده‌ای از مجموعه احادیث صحیح (یا سنن) مسلم (وفات ۲۶۱ / ۸۷۵)، ترمذی (وفات ۲۷۰ / ۴-۸۸۳) و نیز، ابو داود سجستانی (وفات ۲۷۵ / ۸۸۹) است. در هیچ یک از این احادیث سلسله روایت (یا اسنادها) نیامده است. دیگر مطالب نسخه پیوستی بالا، عبارتند از: ترجمه‌های انگلیسی آخرین خطبه حضرت محمد (ص)، یک متن فقهی، شرح حال صحابه، نمایه‌های موضوعی گوناگون، کشف الآیات و واژه‌نامه‌ها و نیز، معرفی سوره‌ها به وسیله مفسر معاصر پاکستانی، ابوالعلائی مودودی. در نسخه چند رسانه‌ای بالا، همزمان با نمایش متن قرآن، امکان شنیدن قرائت‌های هماهنگ با آن نیز وجود دارد. سبک‌های قرائت گوناگون، ممکن است ارائه شده باشند، اما، در زمان نگارش این مقاله، این قرائت اضافه شده، به بیش از یک لوح فشرده نیاز دارند. تمامی ویژگی‌های یادشده - که در یک یا حتی چند لوح فشرده جای گرفته‌اند، - برای پاره‌ای از مقاصد بسیار سودمند است. به لحاظ آموزشی، این گونه ویژگی‌ها، امکان یادگیری آسان تلفظ درست قرآن و حتی سبک‌های قرائت عرضه شده را فراهم می‌آورد. کتاب‌های مرجع گنجانده شده، در لوح‌های فشرده نیز برای اندرز، بسیار کارآمد است. با این حال، این گونه نسخه‌های چند رسانه‌ای، به عنوان

یک ابزار تحقیق، کارآیی اندکی دارند. زیرا، در یکی از برنامه‌های یادشده روند جست‌جو را فقط در ترجمه‌های انگلیسی می‌توان انجام داد و در برنامه‌ای دیگر، روند جست‌جو در متن عربی ممکن است. اما، باید توجه داشت که برنامه‌های رایانه‌ای، فقط عین عبارت درج شده را جست‌جو می‌کند. بنابراین، کلماتی - که اعراب باصرف متفاوتی دارند - مثلاً، الکتاب، در مقابل الکتاب، پیدا نخواهند شد. در نتیجه، امکان جست‌جو، بر حسب حروف ریشه لغات وجود ندارد. به طور مثال، کلمه کتاب و جمع آن، کُتُب را باید جداگانه جست‌جو کرد. زیرا، امکان جست‌جو بر حسب سه حرف مشترک آن‌ها وجود ندارد.

قرآن به صورت یک فوق متن، در شبکه جهانی

نسخه‌های الکترونیکی قرآن در اینترنت، پیش از CD-Rom های قرآنی، عرضه شده و می‌توان آن‌ها را به کامپیوتر شخصی خود، منتقل کرد. در شبکه جهانی، سایت‌های چندی هستند که نسخه‌های الکترونیکی قرآن را در خود جای داده‌اند و امکان بازدید آن‌ها به وسیله برنامه‌های یابنده‌ای (رابطه‌های گرافیکی کاربر)، مانند اینترنت اکسپلورر یا Netscape وجود دارد. با این حال، برای این منظور، کامپیوتر مقصد باید یک فونت عربی هم داشته باشد. در شبکه جهانی، بیش‌تر ترجمه‌های مشهور قرآن نیز، به سهولت در دسترس قرار دارند. قرار دادن قرآن در این رسانه، به خودی خود، کار چشمگیری نیست. اما، قابلیت‌های این رسانه می‌تواند آثار شایان‌اعتنایی بر چگونگی کاربرد و درک قرآن داشته باشد.

فن آوری به کار رفته، در ایجاد و حفظ اسناد مکتوب، خواه کتیبه‌های سنگی، چوبی یا گلی، طومارهای پاپیروسی دست‌نویس و نسخه‌های خطی باشد، و خواه کتاب‌هایی با چاپ مکانیکی، از دو راه زیر، بر صورت و محتوای کتاب آسمانی یک امت دینی، تأثیر بسزایی می‌گذاشت.

نخست، این که فن آوری غالب، تعیین می‌کرد که چه کسانی، به معنای این متون دسترسی داشته و در نتیجه، معانی آن را کنترل کنند. طومارها و نسخه‌های خطی، آشکارا متن را تثبیت می‌کردند. اما، قدرت تفسیر متن را به نخبگان با سواد می‌سپردند. این فرهنگ دست‌نویسی، امکان پروبان گرفتن این مفهوم - که قرآن «نسخه اصلی» است - را فراهم می‌کرد، یعنی، قرآن مدعی است که به لحاظ مرجعیت محتوا و منبع، یگانه کتاب موجود

می باشد. اما، کتاب چاپی، در عین اینکه اثبات کتاب آسمانی یک امت دینی را به میزان بسیاری حفظ می کرد، دستیابی مستقیم به آن را در اختیار همگان قرار می داد. دیگر این که فن آوری یادشده، به ویژه از حیث پس زمینه اسلامی، بر توصیفات قرآن از خود، تأثیر فراوان می گذاشت. در قرآن آمده است که خداوند، «با قلم آموزش می دهد» (۴: ۹۶). در کاربرد کلمه، به ویژه کتاب برای مفاهیمی، مانند وحی های گوناگون خداوند، کارنامه های اعمال (کتاب اعمال) و دانش و قدرت خداوند (۳: ۳۴ قرآن)، یک گونه ترس آمیخته با احترام، در کلام مکتوب به چشم می خورد. تقلیل کلام خداوند با صفر و یک، دقیقاً در همین حوزه های قداست و حرمت کلام مکتوب (اعم از محصولات فرهنگی دست نویسی یا فرهنگ چاپی)، می تواند در دسرساز باشد.

کامپیوترها، بهره گیری از فوق متن ها و فوق رسانه ها را عرضه کرده اند که به عنوان یک انقلاب تکنولوژی، اهمیتی همسنگ با اختراع پایروس و دستگاه چاپ دارد. کتاب چاپی، یک ساختار خطی است، به این معنا که خواننده از آغاز کتاب به انتهای آن می رود یا در باره قرآن به گونه متوالی از یک آیه به آیه بعد می رسد. ارجاعات متقاطع در پانویس ها، نمایه ها و کشف الآیات ها، این نظام بازیابی خطی را تا حدودی پذیرفته و شکلی از فوق متن یا «نوشتار غیر متوالی» به شمار می روند. اما، این گونه ارجاعات متقاطع، در دسرساز نبوده و در واقع، ادعاهای دینی در ارتباط با یگانگی متن قرآن را تأیید می کنند، در حالی که فوق متن های شبکه جهانی، ممکن است بنیان چنین ادعاهایی را تخریب سازند. به طور کلی، فوق متن ها، متن هایی هستند که با متون دیگر پیوند دارند.

این واحدهای اطلاعاتی، از راه پیوندهایی - که به وسیله نویسنده یا خواننده استفاده کننده، از مرورگر برقرار می گردد - با یک دیگر مرتبط می شوند. نویسنده یا خواننده، به جای دست یابی خطی یا متوالی - که لازمه متن چاپی است - می تواند در فوق متن ها، از قابلیت رایانه برای دست یابی به انبوهی از متن های گوناگون بهره ببرد که همه یا برخی از آن ها در دیگر رایانه های متصل به اینترنت قرار دارند. نویسنده ی یک متن خاصی می تواند تعیین کند که چه پیوندهایی با متون دیگر در متن او جای گیرد. اما، نمی تواند کنترل کند که کدام یک از متن های دیگر، خود را به متن او پیوند می زنند. از آن جا که خواننده تعیین می کند به سراغ چه پیوندهایی برود، معنا و شرایط متن، وابسته به خواننده نیز هست. افزون

برآن، در این متون به هم پیوسته، تصویر، صدا، ویدئو و انیمیشن نیز می‌تواند وجود داشته باشند. پس، دقیق‌تر آن است که از فوق رسانه یا چندرسانه‌ای تعاملی سخنی بگوییم. فوق رسانه، بنابر ماهیت خود، بستر مناسبی را برای تفاسیر گوناگون یا حتی متضاد از این واحدهای اطلاعاتی فراهم می‌آورد. آن‌ها دیگر با یک صدای واحد سخن نمی‌گویند و به وسیله یک ساختار خطی سلسله‌مراتبی ثابت و یکپارچه نشده‌اند. صاحب نظران پیش‌بینی می‌کنند که در غیاب این ساختار، تقابل‌های دوتایی - که پیش‌تر به وسیله آن به وجود می‌آمد - هم چون مرکزی - حاشیه‌ای، بالا - پایین، اول - آخر، مؤمنانه - ملحدانه، مقدس - غیر مقدس، «از شبکه جهانی فوق‌متن‌ها، محو خواهد شد».

آموزه یگانگی و مرجعیت محتوا و منبع قرآن، - آموزه‌ای که در خلال دوران فرهنگ دست‌نویسی و چاپی، تحکیم و به ظهور مفاهیم «نسخه‌ی اصلی» انجامید، - به احتمال بسیار، تحت تأثیر فرهنگ فوق‌رسانه‌ای قرار نخواهد گرفت. به عبارت دیگر، محتوای قرآن به اندازه دیگر متون الکترونیکی، چند خطی یا انعطاف‌پذیر نبوده و جایگاه آن به عنوان متن معتبر محوری، در عصر انتقال به این فن‌آوری جدید، احتمالاً محفوظ خواهد ماند. بیش‌ترین تأثیر فوق‌رسانه‌ها بر قرآن، بر تفسیر این کتاب است. تفسیر قرآن تاکنون بیشتر در اختیار عالمانی بوده که در سنت کلاسیک غرق گشته‌اند.

در حال حاضر، جست‌جوی کلمه‌ی «قرآن» (Qur'an) در شبکه جهانی، در حدود ده هزار یافته به همراه می‌آورد که موضوعات گوناگونی را در بر می‌گیرد. به گونه‌ای که گستره این موضوعات، از «چگونگی مسلمان شدن» گرفته تا «تناقضات قرآن» می‌باشد. وب‌سایت‌هایی - که دسترسی به نسخه‌های الکترونیکی قرآن یا تفسیر قرآن را فراهم می‌آورند - به همان اندازه که به فرقه‌هایی چون امت اسلام، احمدیه و بهائیت تعلق دارند، از آن گروه‌ها و افراد راست‌آئین‌تر نیز هستند. اگر بیش‌تر این وب‌سایت‌ها، مطالب خود را به عنوان تفسیر قرآن نمی‌دانند، اما، چند و چون قرار گرفتن آن‌ها، به گونه‌ای است که آشکارا بر چگونگی تفسیر خواننده از قرآن، تأثیر خواهند گذاشت. ضمناً باید توجه داشت که در شبکه جهانی، دیگر هیچ خبری از عالمان و محققان نیست، تا بر وب‌سایت‌ها نظارت یا کنترلی اعمال کنند. بنابراین، از شبکه جهانی و فوق‌رسانه‌ها انتظار نمی‌رود که نسخه اصلی قرآنی را دگرگون سازند. اما دمکراتیزه کردن تفسیر، مدت‌هاست که آغاز شده است.

اگرچه این تحول، فرصت‌های جدیدی برای تحقیق در بارهٔ درک عوام از قرآن فراهم می‌آورد، اما، انتظار نمی‌رود که به ابزار جدید و شایان‌اعتنایی برای عالمان پیرو روش تفسیری کلاسیک تبدیل گردد. افزون بر مطالب بالا، گفتنی است که در شبکه جهانی، نرم‌افزارهای جست‌جوگر کارآمدتری وجود دارند. کتابخانه‌های دیجیتالی موجود در شبکه جهانی، از امتیازهای آشکار زیر برخوردارند:

قرآن‌های دست‌نویس کهن، تفاسیر قرآن یا دیگر متون اولیه‌ی موزه‌ها و کتابخانه‌های سراسر جهان را می‌توان به آسانی، به شکل الکترونیکی نگهداری کرد. حقوق تألیفی یا مالکیتی آن‌ها را می‌توان به وسیلهٔ مارک‌های الکترونیکی نامرئی محافظت نمود. این‌گونه نسخه‌های دست‌نویس - که به صورت تصاویر الکترونیکی در می‌آیند - با سهولت بیش‌تری از خطر بلایای انسانی و طبیعی و حتی فساد تدریجی گذشت زمان، در امان می‌مانند. افزون بر آن، به جای آن‌که در تحلیل اصالت و درستی یک متن، از تجربه یک عالم استفاده شود، نگهداری و نشر الکترونیکی، امکان دست‌رسی کلیه افراد به نسخه دست‌نویس «اصل» را فراهم می‌آورد.

تحلیل رایانه‌ای قرآن

رایانه‌ها، ثابت کرده‌اند که ابزاری مفید و پیشرفته، برای تحلیل متون هستند. ویژگی‌های وابسته به سبک ادبی، صرفی و نحوی و واژگانی را می‌توان، به آسانی با بهره‌گیری از رایانه‌ها بررسی و مقایسه کرد، به استثنای کوشش‌هایی پراکنده هم‌چون تحقیقات «رشاد خلیفه» برای کلمات و حروفی که با مضرب ۱۹ در قرآن به کار رفته‌اند، کار چندانی در زمینه تحلیل رایانه‌ای متن قرآن صورت نگرفته است. برای انجام تحلیل‌هایی از این دست، به متن قرآن و نمایه کاملی از کلیه موقعیت‌های کلمات (یا کلمات هم‌ریشه) در متن، نیاز است. این دو بخش، دست‌کم، یک فهرست لغات را فراهم می‌آورد که رایانه‌ای و ساده‌بوده و به خودی خود پروژه‌ای سودمند است. نرم‌افزار کشف لغات و نمایه خودکار نیز وجود دارد که *Maconcordance*، *Wrdcruncher*، *caforol concordance program* و *TACT*، از آن‌هاست. هر کدام از برنامه‌های بالا، فهرست‌هایی از واژگان کلیدی متن را فراهم می‌کند. به این معنا که برنامه‌های یادشده می‌توانند فهرستی از بخش‌های گوناگون

متن را ارائه کنند که یک کلمه خاص در آن‌ها وجود دارد. موارد تکراری، اعم از توالی ثابت کلمات و گروه‌های واژگانی را نیز می‌توان کشف کرده و حتی با استفاده از نمودارهای توزیعی، به نمایش گذاشت. البته باید توجه داشت که نرم‌افزار بالا خودکار نبوده و بهره‌گیری از آن، مستلزم آن است که عالم و محقق، چندین فرضیه ابتدایی در ذهن داشته باشد.

متاسفانه، در هنگام نگارش این مقاله، محققان باید همچنان، زحمت ترجمه را بر خود هموار کنند. زیرا، چنین برنامه‌هایی را نمی‌توان در باره متن عربی قرآن به کار گرفت. زبان عربی، هم‌چون دیگر زبان‌های سامی، دشواری‌های صرفی ویژه خود را داراست که در بیش‌تر زبان‌های به‌کاربرنده خط رومی به چشم نمی‌خورد. به‌منظور جست‌جوی کلمه‌ای خاص در قرآن، نرم‌افزار باید بتواند کیله‌پیشوندها، مانند حرف تعریف، حروف عطف، حروف جر پیشوندی، پیشوندها و پسوندهای مربوط به فعل، پسوندهای مربوط به اسم و پسوندهایی که برای بیان صفت ملکی و مفعول مستقیم متصل به کار می‌روند را از کلمه مورد نظر جدا کند. فقط در این صورت است که می‌توان، ریشه یا ستاک کلمه و قالب اصلی صامت و مصوت آن را از هم تمیز داد. (که هر دوی آن‌ها ممکن است، بر اثر تغییرهای واجی و نوشتاری، ناشی از ریشه‌های معتدل، مبهم گردد). این‌گونه دشواری‌ها، هر چه قدر هم که پیچیده باشند، در حال برطرف شدن است. یک سیستم تحلیل صرفی جدید وجود دارد که واژه‌نامه ۴۹۳۰ ریشه و یک قاموس متشکل از ۴۰۰ قالب صرفی مشخص را در برمی‌گیرد، که بسیاری از آن‌ها، مبهمند.^۱ اما، باید توجه داشت که سیستم بالا، هنوز با نرم‌افزار Kwic (واژگان کلیدی متن) تلفیق نشده است. بنابراین، در حال حاضر، تحلیل رایانه‌ای قرآن، عرصه‌ای جالب، اما ناشناخته باقی مانده است. با این همه، نظر به سرعت نوآوری‌های فن‌آوری، خواننده باید در نظر داشته باشد که در این مقاله صرفاً پیشرفت‌های موجود، در هنگام نگارش آن نگاهشته شده است.

نویسنده: Herbet Berg

تعلیقات مترجم

(الف)

عبدالله یوسف علی - که از اهالی هندوستان بوده، - ترجمه و تفسیر قرآن را به زبان انگلیسی، پس از سه سال کار و تلاش بی وقفه، در سال ۱۹۳۷ به پایان رساند. بر پایه سخنان وی، ترجمه او، تحت اللفظی و جایگزینی کردن معادل‌های انگلیسی، به جای واژگان عربی نبوده، بلکه آن چیزی است که از متن قرآن فهمیده است.

ترجمه عبدالله یوسف علی، دارای ۱۴ بحث ضمیمه‌ای و نیز، ۶۳۱۱ پانویست - که توضیحاتی درباره کلمات، اصطلاحات و برداشت از موضوعات قرآنی هستند - در مجموع، تفسیر آیات را تشکیل می‌دهند. وی، در آغاز بیش تر سوره‌ها به شناساندن مقدماتی آن‌ها پرداخته و به گونه گذارا مطالب آن‌ها را بیان می‌کند. بنابراین، کار عبدالله یوسف علی، فقط ترجمه قرآن نبوده، بلکه تفسیر را نیز در بردارد. وی برای تفسیر آیات، از میان روش‌های تفسیری، روش تفسیری قرآن به قرآن را برگزیده است.

بر پایه سخن عبدالله یوسف علی، درد دین‌داری و احساس تکلیف، انگیزه وی، در نگارش ترجمه و تفسیر قرآن بوده است. منابعی را - که وی از آن‌ها استفاده کرده، مهم‌ترین آن‌ها، عبارتند از: مفردات راغب اصفهانی، کشاف زمخشری، تفسیر کبیر فخر الدین رازی، انوار التنزیل بیضاوی و الاتقان فی علوم القرآن سیوطی.

(ب)

مطالب قرآن، از هرگونه تناقض گویی مبراست. ^۲ زیرا، اولاً قرآن کریم می‌فرماید: «آیا درباره قرآن نمی‌اندیشند؟! اگر از سوی غیر خدا بود، اختلاف فراوانی در آن می‌یافتند» (نساء، ۸۲/۴). از بررسی این آیه برمی‌آید که خداوند با بیان آن، بر عدم وجود تناقض در قرآن استدلال کرده است.

امام فخر رازی، در تفسیر آیه مورد بحث می‌گوید: «بیش تر متکلمان، مراد از این آیه را بدین صورت بیان کرده‌اند، همان‌گونه که می‌دانیم، قرآن کتابی است که از لحاظ مطالب، بسی بزرگ بوده و مشتمل بر انواع علوم است. اگر، پدید آورنده چنین کتابی با اوصاف بالا، شخص دیگری غیر از خدای تعالی می‌بود، قطعاً در مطالب آن، سخنان تناقض آمیز به چشم می‌خورد. زیرا، معمولاً وجود تناقض در کتابی گسترده و مفصل - که

نگارنده آن انسان است - اجتناب ناپذیر می باشد . و از آن جا که در میان مطالب قرآن ، تاکنون تناقضی مشاهده نشده ، درمی یابیم که قرآن ، ساخته و پرداخته دست بشر نبوده و پدیدآورنده آن ، خدای متعال می باشد» .^۳

دوم : انسان حکیم ، سعی می کند که تا حد توان ، گفتار و کردارش ، دارای نظم و هماهنگی و از روی حساب باشد . بنابراین ، به حکم عقل ، خداوند که خالق انسان بوده - و یکی از اوصافش حکیم است - و توانایی هایش از هر لحاظ نامحدود است بی گمان ، افعالش را با نظم و هماهنگی و حساب شده انجام می دهد . پس ، با این اوصاف ، قرآن - که از سوی خداوند نازل شده - مطالبش نظم و هماهنگی داشته و از هرگونه تناقض گویی به دور است .^۴

سوم : بررسی آیاتی که باطل اندیشان به پندار خود ، وجود تناقض در میان مطالب شان را مطرح کرده اند ، نشان می دهد که عدم برداشت درست از معانی و مفاهیم آیات قرآنی است که آنان را واداشته ، تا به چنین یاوه گویی هایی پردازند .

چهارم : از تجزیه و تحلیل شبهه تناقض گویی قرآن ، چنین به نظر می رسد که طرح مباحثی از این دست ، در جهت تقویت شبهه آن دسته از شرق شناسان باشد مبنی بر آن که قرآن ، کلام وحیانی نبوده ، بلکه ساخته و پرداخته ذهن محمد (ص) است . آنان برای اثبات چنین ادعایی می گویند : اگر قرآن ، وحی الهی است ، پس چگونه است که میان مطالب آن با برخی مطالب تورات و انجیل - که از سوی خداوند نازل شده اند - تضاد وجود دارد . در پاسخ چنین سخنانی ، باید گفت ، اگر قرآن با برخی مطالب تورات و انجیل به مخالفت برخاسته ، این مطلب ، از حقایق و وحیانی بودن قرآن حکایت دارد . زیرا ، قرآن کریم با چنین مخالفتی نشان داده که تورات و انجیل ، بدست انسان های هواپرست دچار تحریف شده اند . روشن است که آگاهی قرآن ، از وضع و حال تورات و انجیل ، جز از طریق وحی ممکن نیست ، چرا که آورنده قرآن ، بشری امی بوده و هرگز تورات و انجیل را نخوانده بود . آری ، جای بسی شگفتی است که در نگاه طراحان شبهه بالا ، تورات و انجیل را - که دارای خرافات و موهومات است - می توان به عنوان وحی الهی به شمار آورد ؛ اما ، مطالب قرآن - که با موازین علمی و براهین عقلانی منطبق بوده و به مبارزه با نسبت های زشت و زنده ای برخاسته که کتب تورات و انجیل به خداوند و انبیاء داده اند ، - نمی توان کلام

الهی به شمار آورد. البته، باید توجه داشت که سخنان قرآن، با تورات و انجیل واقعی - که از دست آلوده‌ی تحریف گران مصون مانده، هیچ گونه مخالفتی ندارد. زیرا، همگی آن‌ها از جانب خدای واحد نازل شده‌اند.^۵

ج)

فرقه «امت اسلام» - که یکی از فرق تازه تأسیس اسلامی است -، به وسیله‌ی الهی جاه محمد در ایالت متحده آمریکا، سال ۱۹۳۰ پایه گذاری شد. در حال حاضر، رهبر این فرقه، لوئیس فراخان است. این فرقه - که در میان سیاه پوستان آمریکا ایجاد گردید - با طرح مبانی خود، به سیاه پوستان که از لحاظ فرهنگی تحقیر می شدند، قدرت و هویت بخشید.^۶ فرقه احمدیه، که به نام‌های «قادیانیه» و «میرزائی» نیز خوانده می شوند،^۷ به وسیله‌ی میرزا غلام احمد، در ایالت پنجاب هند، در سال ۱۸۸۹ پایه گذاری شد.^۸ عقاید غلام احمد، بر اصول اسلام و تشیع استوار بود و فقط در سه اصل، با سایر مسلمانان اختلاف داشت: جهاد، مسیح و مهدی. وی اسلام را دین صلح و آشتی می داند و می گوید: جهادی که در اسلام واجب است، با منطق سازگار بوده و از راه مسالمت آمیز است. پس روا نیست که مسلمانان، برای نشر اسلام، به زور و کشتار و تجاوز به کشورهای دیگر متوسل شوند. درباره مسیح براین باور است، بعد از آن که به صلیب کشیده شد، نمرد؛ بلکه او را به هندوستان و ایالت کشمیر بردند و در آن جا به تبلیغ مشغول بود تا آن که در صد و بیست سالگی درگذشت و در شهر «سری ناگر» مدفون گشت، درباره مهدی می گوید: مهدی، مظهر مسیح و محمد (ص) و نیز، جلوه‌ای از کریشنا، یکی از الهه‌های هندوان است.^۹

د)

چنان که در مقاله بالا گذشت، «از شبکه جهانی و فوق رسانه‌ها انتظار نمی رود که نسخه اصلی قرآنی را دگرگون تر سازند». از ظاهر عبارت بالا چنین استنباط می شود که قرآن، دچار دگرگونی شده و شبکه جهانی و فوق رسانه‌ها، آن را دگرگون تر نمی کنند. به نظر می رسد که طرح موضوع دگرگونی قرآن، در جهت نسبت دادن تحریف به قرآن کریم باشد. موضوعی که مبتنی بر بنیاد مستحکم نبوده و با توجه به دلایل زیر بطلان آن کاملاً روشن است.

۱. عقل انسان، به روشنی حکم می کند که احتمال، هرگونه تغییر و تبدیل از ساحت

مقدس کتابی مانند قرآن کریم به دور است. زیرا، قرآن کتابی است که از روز نخست، عنایت و اهتمام یک امت بزرگ و با فرهنگ پیوسته آن را مقدس شمرده و در مصون ماندن آن کوشیده است. باید چنین باشد، چرا که قرآن، نخستین مرجع آنان، در تمام ابعاد زندگی، از مسائل دینی گرفته تا فعالیت های سیاسی و اجتماعی است. با این بیان، چگونه ممکن است کج اندیشان و باطل گرایان، به این کتاب عزیز دست درازی کنند و چیزی از آن کم کنند یا بر آن بیفزایند.^{۱۰}

۲. از جمله دلایلی که شبهه تحریف را از بین می برد، همانا معجزه بودن قرآن است، معجزه ای که همه مخالفان را به مبارزه می خواند، تا همانند آن راعرضه کنند. و دانشمندان، این مساله را به عنوان یکی از بزرگ ترین دلیل ها بر نفی تحریف به شمار می آورند. اما، احتمال این که چیزی بر قرآن افزوده شده، به کلی باطل است. فقط گفته اند: پیروان «ابن عجرد»، «از خوارج، سوره یوسف را از قرآن نمی دانستند. هم چنین، به ابن مسعود نیز نسبت داده اند که «معوذتین» را از قرآن به حساب نمی آورد. همه این احتمالات، بی سود و باطل است. زیرا تداعی می کند که بشر می تواند سوره ای کامل - بسان قرآن - عرضه کند. با این که خدای تعالی، بارها فرموده: بشر، توانایی چنین کاری را ندارد، از جمله در آیه های زیر:

«قل لئن اجتمعت الأنس و الجن علی أن یأتوا بمثل هذا القرآن لیاأتون بمثله و لو کان بعضهم لبعض ظهیراً» (اسراء، ۱۷/۸۸) اگر انسان ها و پریان اتفاق کنند که همانند این قرآن را بیاورند، همانند آن را نخواهند آورد، هرچند یک دیگر را کمک و پشتیبانی کنند.

«أم یقولون افتراه قل فأتوا بسورة مثله و ادعوا من دون الله إن كنتم صادقین» (یونس، ۳۸/۱۰) آیا می گویند او قرآن را به دروغ، به خدا نسبت داده است. بگو؛ شما هم یک سوره، همانند آن بیاورید.

آری! این تحدی و همآورد طلبی قرآن، هرگونه ادعایی را در زمینه افزودن به سوره ها یا آیه های قرآن کریم هم چنین احتمال تبدیل را باطل می کند. زیرا، لفظ جایگزین شده، دیگر کلام خداوند نیست، بلکه، سخن کسی است که آن را دگرگون کرده است. در نتیجه، احتمال تبدیل - هرچند در پاره ای کلمات - با انتصاب مجموع قرآن به خداوند متعال سازگار نیست.^{۱۱}

۳. خداوند کریم می فرماید: «إنا نحن نزلنا الذكر و أنا له لحافظون» (حجر، ۱۵/۹)؛ ما

قرآن را نازل کردیم و خود بی گمان، نگه دار آنیم. این آیه شریفه، جاودانگی قرآن و نیز، سلامت آن از هرگونه حادثه و دستبرد را در همه عصرها و نسل‌ها تضمین کرده و یک ضمانت و پیمان الهی است که هرگز، خلاف آن رخ نخواهد داد. زیرا، وعده خداوند صادق و تخلف ناپذیر است «ان الله لا یخلف المیعاد» (رعد، ۱۳ / ۳۱)؛ به یقین، خداوند در وعده و پیمان خود تخلف نمی‌کند.

این ضمانت الهی، یکی از جوانب اعجاز قرآن کریم را تشکیل می‌دهد. به دیگر سخن، این کتاب عزیز، با این که همیشه در دسترس مردم و پیش روی آنان است، برای همیشه سالم و به دور از دستبرد باقی می‌ماند، نه این که «بیت المعمود»، در ظرف‌های تو در تو و پشت پرده‌ها غیب محفوظ بماند. زیرا، حفظ، در آن جایگاه معجزه نیست؛ معجزه، آن است که در معرض دید همگان و در دسترس انسان‌ها بوده و در عین حال، مصون و دست‌نخورده باقی بماند. ۱۲

۴. خدای کریم می‌فرماید: «... و این، کتابی است شکست ناپذیر، که هیچ‌گونه باطلی، نه از پیش رو و نه از پشت سر سراغ آن نمی‌آید، چرا که از سوی خداوند حکیم و شایسته ستایش، نازل شده است». (فصلت، ۴۱/۴۱-۴۲).

این آیه شریفه قرآن مجید را، از انواع باطل، پاک و به دور معرفی می کند. زیرا، اگر کلام نفی، متوجه طبیعت و موجودیت چیزی گردد تمام افراد و مصادیق آن را، نفی خواهد کرد. این آیه نیز، طبیعت بطلان را از دامن مقدس قرآن زدوده و نفی کرده است. بنابراین، هیچ گونه بطلان - که تحریف نیز، یکی از مصادیق آن است - نمی تواند به صاحب مقدس قرآن راه یابد. ۱۳

۸. ر. ک: Encyclopaedia of Qran، ذیل مقاله
Ahmadiyya

۹. ر. ک: Encyclopaedia of Qran، ذیل مقاله
Ahmadiyya

۱۰. مصونیت قرآن از تحریف / ۲۹، برای اطلاع بیش تر
ر. ک: افسانه تحریف قرآن / ۱۱۷ و ۱۲۶-۱۲۲.

۱۱. مصونیت قرآن از تحریف / ۳۷-۲۳.

۱۲. همان / ۳۸-۳۱.

۱۳. البیان، ص ۲۱۰.

۱. رکی، بیزلی؛ تحلیل صرفی عربی.

۲. مجمع البیان، ۸/ ۴۳۶.

۳. مفاتیح الغیب، ۵/ ۲۰.

۴. ر. ک: الاتقان، ۳/ ۷۶۲-۷۵۲ و ر. ک: البیان /

۸۹-۸۴.

۵. ر. ک: شبهات وروده / ۱۱-۷.

۶. برای آگاهی بیش تر، ر. ک: The mation of

ISLAM / ۱۰۹-۱۹.

۷. ر. ک: فرهنگ فرق اسلامی / ۳۹.